

HZ. MUHAMMED'İN SESİNİN GÜZELLİĞİNE DAİR RİVÂYETLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Fatih KOCA*

Öz

Güzellik kavramı mahiyeti itibarıyla göreceli olmakla birlikte güzel ses, insanlığın genel olarak ortak paydada bulunduğu bir yetenektir. Bu yetenek, insanlarda değişken düzeyde de olsa mevcuttur. Her yeteneğin eğitime ve gelişime ihtiyaç duyduğu gibi güzel ses de ayırt edilmeye, eğitime, geliştirilmeye ve taltif edilmeye ihtiyaç duyar. Bu sayede güzel yaratılan insan, ses bakımından da güzele ulaşabilmelidir. Ortaya çıkan bu güzellik, insanlar üzerine dinî duyguların güçlendirilmesi yönünde bir etkiye de sahiptir. Bu yüzden insanlara yol gösterici olarak gönderilen peygamberler de tebliğlerinde mûsikînin bu etkisinden yararlanmışlardır. Hatta bazı peygamberler güzel sesi bir tebliğ yöntemi olarak kullanmalarıyla öne çıkmışlardır. Güçlü hitabet yeteneği ile güzel sesi tebliğ metodunun bir parçası hâlinde kullanan peygamberlerin son temsilcisi olarak Hz. Muhammed'in de hem kendinin güzel sesli olması hem de güzel sese verdiği ehemmiyet dikkate değerdir. Hz. Muhammed'in gerek kendinden önceki peygamberler hakkında vermiş olduğu bilgiler gerekse yaşadığı dönemin şartları itibarıyla güzel sesi merkeze alması önem arz eden başlıca konulardandır. Bu çalışmada Peygamberlerin seslerine dair hadis rivayetleri ile Hz. Peygamber'in sesinin güzelliği ve dinleyenler üzerindeki tesirine dair nakiller değerlendirilecektir. Ayrıca Hz. Peygamber'in güzel ses konusundaki tutumu ile "Hz. Peygamber'in sesi" hakkında Kur'ân-ı Kerîm

* Doç Dr. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
e posta: neyzenfatihkoca@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-1555-0251

Atıf/Cite as: Koca, Fatih. "Hz. Muhammed'in Sesinin Güzelliğine Dair Rivâyetler Üzerine Bir İnceleme". *Dini Araştırmalar* 26/64 (Haziran 2023), 9-23.
<http://doi.org.10.15745/da.1273812>

10 • HZ. MUHAMMED'İN SESİNİN GÜZELLİĞİNE DAİR RIVÂYETLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

ayetleri ve hadis-i şerif rivayetleri arasında yer alan bilgiler, dönemin şartlarına uygun olarak mûsikî açısından incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Din Mûsikîsi, İnsan, Hz. Muhammed, Peygamberler, Güzel Ses.

An Investigation on Narratives About Prophet Muhammad's Nice Voice

Abstract

Starting from the nature of the concept of niceness, nice voice, smartness, together with the clues, is a skill that generally meets the common denominator. This ability is present in every human being, but with different levels. Just as every talent needs training and development, a nice voice needs to be distinguished, trained, developed and rewarded. In this way, a person who is created with a nice voice should be able to reach high level in terms of sound. This emerging niceness also has an effect on strengthening religious feelings on people. For this reason, the prophets sent as guides to people also benefited from this effect of music in their messages. Some prophets even came to the fore by using a nice voice as a method of communication. As the last prophet who has a nice voice as a part of the method of conveying with his strong oratory ability, Prophet Muhammad, as well as the importance he attached to a nice voice, had a lovely voice. The main issue here is also noteworthy that Muhammad both had a nice voice himself and the importance he gave to a nice voice. In this study, some hadith narrations about how the voices of the prophets were and the narrations about the niceness of the voice of Hz. Muhammad and its effect on the listeners will be evaluated. In addition, the verses of the Qur'an and the narrations of the Hadith about Hz. Muhammad's attitude towards person with a nice voice and "Hz. Muhammad's voice" will be examined in terms of musical context in accordance with the conditions of the period.

Keywords: Turkish Religious Music, Humanbeings, Hz. Muhammad, Prophets, Nice Voice.

Summary

In addition to the niceness of the voice, it has the feature of being even nicer as a Result of human development with external factors. The niceness of the voice is not only manifested by a song or folk song sung or sung in some melodic patterns; sound niceness basically emerges with nice speech. Fundamentally, this niceness begins with the representation of spoken words

with emphatic sounds while the speech is conveyed to the audience. Along with these accents, good speech occurs with the intonation of the syntax.

As the last prophet who has a nice voice as a part of the method of conveying with his strong oratory ability, Prophet Muhammad, as well as the importance he attached to a nice voice, had a lovely voice. The main issue here is also noteworthy that Muhammad both had a nice voice himself and the importance he gave to a nice voice. In this study, some hadith narrations about how the voices of the prophets were and the narrations about the niceness of the voice of Hz. Muhammad and its effect on the listeners will be evaluated. In addition, the verses of the Qur'an and the narrations of the Hadith about Hz. Muhammad's attitude towards person with a nice voice and "Hz. Muhammad's voice" will be examined in terms of musical context in accordance with the conditions of the period.

A person with talented musical ear can show an opinion about whether what he listens to is better or not. In general, every person can notice nice, but the ability to choose the best among the options is more developed in some people. Some have power to detect even tiny tones of sounds in the universe. There are skilful people who can even notice the coma (smallest sound unit) values in Turkish music and have a very high perception compared to other people's ears, called "Absolute". For example, a conductor conducting an orchestra should be able to detect and perceive a wrong voice, tone or a wrong coma during the piece, even if the vocal sounds and instrument sounds in the orchestra are not Absolute. Those who do not have such an ability cannot become an Orchestra Conductor. Although we cannot say whether Prophet Muhammad's ear had an Absolute level of perception, we can deduce that he had a musical ear in today's sense in terms of perceiving the best sound among sounds. We will try to present a few narrations that will serve as an example for Muhammad's activities of this type.

The fact that man was created in the best way is clearly mentioned both in the Qur'an and in the hadiths. It is also revealed by scientific data that he has superior properties when compared to other creatures. This superiority is open to development when considered in terms of quality, but unless its functional features are renewed, it is doomed to be imprisoned in a vicious circle. While the development of human limbs is provided by physical activity, the development of the human voice is possible by gaining the ability to speak nicely, to sing tunes with a nice voice, to distinguish an amazing voice and to gather these sounds around a harmony.

12 • HZ. MUHAMMED'İN SESİNİN GÜZELLİĞİNE DAİR RIVÂYETLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

The fact that people have the ability to hear and make sounds in their nature leads to the conclusion that every person can naturally speak well. In this context, prophets, each of whom is human, also have nice voices. Some of the prophets used their nice voice as a means of conveying and influenced the society to which they were sent with this method. Hz. Muhammad, on the other hand, was the last representative of the prophets with a nice voice and showed that ability in the best way in his social and religious life.

First of all, the niceness of Hz. Muhammad's voice was described by his listeners with expressions of admiration. From this point of view, we may describe Hz. Muhammad had a "nice voice". Prophet Muhammad identified those with nice voices and entrusted them with various duties. This shows that Prophet Muhammad had an ear for music. Finally, while describing Prophet Muhammad's feature in this frame, it, considering the value he gives to both his own vocal performance and the nicely performed voice, would be appropriate to say "He is a nice voiced prophet who gives importance and value to a nice voice."

Giriş

İnsan, doğası itibarıyla en güzel şekilde yaratılmıştır. Kur'an-ı Kerim'in doksan beşinci sûresi olan Tîn sûresinin dördüncü âyeti bunun en güzel delilidir. Yüce yaratıcı bu âyette "*Biz insanı en güzel şekilde yarattık*"¹ buyurarak bu yaratılışın diğer mahlûkata nispeten hem bedenen hem de rûhen daha güzel olduğunu vurgulamış; böylece Allah diğer canlılar arasında insana ayrı bir yer verdiğini açıkça beyân etmiştir. Âyette yer alan "*En güzel şekilde yaratılma*" ibâresi, insanda var olan tüm âzâların en güzel şekilde yaratıldığı ve bu noktadan hareketle insan sesinin de diğer âzâlar ile birlikte en güzel şekilde yaratıldığına göstergesidir. Bununla beraber insan, güzel yaratılma neticesinde kendisine bahşedilen algılama, fark edebilme ve idrâk edebilme yetileri ile, güzel olan şeyler içerisinden daha güzelini seçebilme gibi bir kâbiliyete de sahiptir. Dolayısıyla tüm bu özellikler ile donatılan insan, kendisine verilen bu güzellikleri, aynı cinsten ya da farklı mahlûkattan sâdır olan güzellikleri algılama ve fark edebilme gibi bir nimet ile de tezyin edilmiştir. Neticede her insanın tüm fiziki özellikleri ile birlikte sesi de güzeldir ve bu güzelliği fark edip algılamak da insanın kendisine fitraten verilen kâbiliyetine bırakılmıştır.

¹ *Feyzül Furkân*, çev. Hasan Tahsin Feyzli (İstanbul, Server Yayınları, 2018), Tîn Sûresi, 95/4.

Sesin insana fitraten verilen güzelliğinin yanında, insanın kendini dış etkenler ile geliştirmesi neticesinde daha da güzel olma gibi bir özelliği vardır. Ses güzelliği yalnızca bazı melodik kalıplarla okunan ya da terennüm edilen bir şarkı ya da türkü okuma ile kendini göstermez; ses güzelliği temelde güzel konuşma ile ortaya çıkmaktadır. Temeli itibarıyla bu güzellik, konuşmanın dinleyenlere aktarıldığı esnada konuşulan sözlerin vurgulu seslerle temsil edilmesiyle başlar. Bu vurgular ile beraber söz diziminin tonlanması ile güzel konuşma meydana gelir. Güzel konuşma, cümle içerisindeki sözlerin ya da söz kalıplarının (söz dizimi) sesi iyi kullanma becerisi neticesinde elde edilen vurgu ve tonlama ile gerçekleştirilir. Bu beceriye sahip olanlar kendilerine fitraten verilen güzel sesi daha da güzelleştirebilen insanlardır ki bunlara ‘hatîp’ denilmektedir. Dolayısıyla iyi konuşan her insan, sesini ölçülü, vurgulu ve tonlamalarla yaptığı için daha da güzel sese sahip olabilmektedir.

Dil bilimciler konuşmanın üç özelliğinden bahsetmektedirler. Birincisi dışavurum, ikincisi en az iki kişinin olması, üçüncüsü ise konuşmanın karşılık bulma sürecidir. Konuşan dinleyenden bir dönüt (karşılık bulma) beklemektedir. Dolayısıyla konuşmanın tamamlanması dinleyenin dönütü ile mümkündür. Dilin en küçük yapı taşının ses olduğu vurgulanmış, seslerin anlam taşıyıcı değil, anlam değiştirici birimler olduğu ifade edilmiştir. Vurgunun temel amacının ise sesi tekdüzelikten kurtarmak, istenilen anlamı herhangi bir anlamsızlığa meydan vermemek adına sunmak olduğu belirtilmiştir.² Dolayısıyla konuşmada yapılan vurgu ve tonlamalar ile zenginleştirilerek sunulan konuşmanın dinleyende karşılık bulması da güzel konuşma olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle tüm peygamberler güzel konuşan insanlardır ve bu güzel konuşma neticesinde insanları etkilemişlerdir. Ancak tonlama, vurgulama ve ölçümler ile güzel konuşmanın yanında sesini nağmelerle daha da güzelleştirme yolunu kullanan bazı peygamberlerin varlığı da söz konusudur. Hz. Dâvûd ve Hz. Mûsâ gibi peygamberlerin, iyi konuşmanın yanında bu tarz uygulamalarla toplulukları etkileme yoluna gittikleri de görülmektedir. Bu peygamberlere Hz. Muhammed (sav) de dâhildir. Şu rivayet hem Hz. Peygamber’in hem de diğer peygamberlerin seslerinin güzel olduğunu açıkça ifade etmektedir:

“Allah, yüzü güzel ve sesi güzel olmayan hiçbir peygamber göndermemiştir. Sizin peygamberiniz de güzel yüzlü ve güzel seslidir.”³ Bu rivayetin

² Murat Şengül - Sami Baskın, Etkinliklerle Hafta Hafta Sözlü Anlatım (Ankara: Nobel Yayınları, 2016), 6-7.

³ Ebû İsâ Muhammed b. Sevre et-Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammed* (Beyrut: Dâru'l-Hadis, 1988), 44/150.

14 • HZ. MUHAMMED'İN SESİNİN GÜZELLİĞİNE DAİR RIVÂYETLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

aynısını nakleden İbn Sa'd, *Tabakât*'ında ek olarak şöyle bir rivayete de yer vermektedir: “*Rasulullah kıraatinde nağme yapmaz idi fakat sesini biraz uzatıyordu.*”⁴

Sesi güzel olduğu vurgulanan Hz. Dâvûd'un sesinin güzelliği Hz. Peygamber'in hadislerinde şöyle geçmektedir:

Ebû Hüreyre'nin bir rivayetinde Rasulullah şöyle buyurdu: “*Dâvûd'a -aleyhi's-selâm- okumak kolaylaştırılmıştı. Böylece hayvanının eğrlenmesini emreder, eğrlenmezden önce okurdu. O, kendi el emeğiyle kazandığından başka bir şey yemezdi.*”⁵

Bir diğer rivayette Rasulullah; bir defa Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin okuduğu Kur'ân'ı dinledi ve ona: “*Ey Ebû Mûsâ, sana Dâvûd'a verilen mizmarlardan bir mizmar verilmiştir*”⁶ buyurarak Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi taltif etmiş, Hz. Dâvûd'un sesinin güzelliğine de vurgu yapmıştır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de de Hz. Dâvûd bu özelliği ile şöyle vasfedilmektedir: “*Kulumuz Dâvûd'u, o kuvvet sahibi zatı hatırla. O hep Allah'a yönelirdi. Biz dağları onun emrine vermiştik. Akşam sabah onunla tesbih ederlerdi.*”⁷

Sesinin güzelliğine vurgu yapılan bir diğer peygamber ise Hz. Mûsâ'dır. Hz. Mûsâ'nın sesinin güzelliği ile ilgili Allah, Tevrat'ta ona şöyle vahyetmiştir: “*Ey Mûsâ b. İmran! Ey Lübnan Dağının sahibi! Sen, benim kulumsun; ben seni hesaba çeken Rabbinim. Sakın fakiri küçümseme ve en ufak bir şeyle zengine gipta etme. Zikrimi yaparken kork, vahyimi tilâvet ederek itaatkâr ol. Tevrat'ın İezizliğini, hazin sesinle bana duyur.*”⁸

1. Hz. Peygamber'in Sesinin Güzelliği

Hz. Peygamber'in sesinin diğer peygamberler gibi güzel olduğunu yukarıda bahsi geçen rivayette belirtmiştik. Hz. Peygamber'in sesinin güzelliğini ifade eden hadis-i şeriflerin yanında O'nun sesinin güzel olduğunu temelde

⁴ Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî el-Basrî, *Kitâbü'r-Tabakâti'l-Kübrâ*, çev. Musa Kazım Yılmaz (İstanbul: Siyer Yayınları 2019), 1/360.

⁵ Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdillâh el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Mustafâ Dib el-Buğâ (Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1087), “Enbiya” 37, “Büyü” 15, “Tefsir” Benî İsrâil 5.

⁶ Ebu'l-Hüseyn Müslim İbn Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisabûrî, *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1988), “Müsâfirin” 236.

⁷ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), Sa'd, 38/17-18.

⁸ İbn Abdırabbih, *el-Ikdü'l-Ferîd*, çev. Musa Kazım Yılmaz (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021), 3/99.

O'nun güzel konuşması ile bağlamak daha doğru olacaktır. Hz. Âişe'den gelen bir rivayette, Hz. Âişe; “*Rasulullah sizin gibi konuşmazdı. O, açık ve net konuşurdu. O'nu işiten kimse, sözlerini hıfzederdi*” demiştir. Başka bir rivayette Câbir b. Abdullah şöyle demiştir: “*Rasulullah'ın konuşmasında teenni (aceleden uzak) ve itina vardı.*”⁹

Hz. Peygamber'in sesinin gür ve güzel olduğunu anlamamıza yardımcı olan bir diğer husus ise yine O'nun bir hadis-i şerifinde gizlidir. İbn Abbas'tan gelen bir rivayette Rasulullah şöyle buyurdu; “*Sizin için hayırlınız ezan okusun, kurrâ olanınız da imam olsun.*”¹⁰ Bu hadis-i şerif mûcibince cemaatle kılınan namazlarda cemaate imamlık yapanların “Kurrâ” olması istenmiştir. Kurrâ, kıraati iyi yapan ve Kur'an-ı Kerîm'i güzel okuyanlardır.¹¹ Hz. Peygamber yaşadığı sürece birkaç kez hariç namazları bizzat kendisi kıldırarak cemaate imamlık yapmış hatta Mi'rac gecesi Beytül-Makdis'de (Mescid-i Aksa) içlerinde Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsa'nın da bulunduğu bazı peygamberlere de imâmet etmiş, namaz kıldırmıştır.¹² Rivayette geçen “*Kurrâ olanınız da imam olsun*” ibaresi O'nun iyi bir kârî (güzel okuyan) olduğunu göstermektedir. Kârî'in güzel ses ile bir bağlantısı vardır. Ebû Saîd'den aktarılan bir rivayette, Rasulullah buyurdular ki: “*Namaz kılacaklar üç kişi iseler içlerinden biri imam olsun. İmamlığa layık olan akra' (Kur'an-ı Kerîm'i daha iyi okur) olandır.*”¹³

Hz. Peygamber Kur'an'ı tercî yaparak okumaktadır.¹⁴ Tercî, sesi yumuşatmak ve nağme yapmaktır.¹⁵ Buradan Hz. Peygamber'in güzel sesini Kur'an okurken daha da güzelleştirdiğine şahit olmaktayız. Hadis-i şeriflerde Kur'an'ın güzel bir ses ile okunması ile alakalı tavsiyeleri,¹⁶ O'nun okuyucuda aradığı en önemli özelliklerden biri olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Böylece fazla nağme yapmamakla beraber¹⁷ Hz. Peygamber, güzel sesli bir kârîdir.

⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü'l-Tabakâti'l-Kübrâ* (Beyrut : Dâru Beyrut, 1376/1957), 1/359-360.

¹⁰ Süleymân b. el-Eş'as Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Sünen* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, (t.y.), Salât 61.

¹¹ Mustafa Öz, “Kurrâ” Tu'rkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Erişim 15.03.2023).

¹² Mustafa Asım Köksal, *İslam Tarihi* (İzmir: Işık Yayınları, 2008), 1-2/575.

¹³ Müslim, “Mesâcid” 289/672; Nesâî, “İmâmet” 5/2-77.

¹⁴ Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'an* 30; Ebû Dâvûd, “Salât” 355.

¹⁵ Abdulhamit Birışık, *Kıraat İlmî ve Tarihi*, (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 31.

¹⁶ Ebû Dâvûd, “Vitr” 20; Dârimî, “*Fedâilü'l-Kur'an*” 34; Buhârî, “Tevhîd” 32; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, 3/468; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, Hadis no: 4176, 2/485.

¹⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü'l-Tabakâti'l-Kübrâ*, 1/360.

16 • HZ. MUHAMMED'İN SESİNİN GÜZELLİĞİNE DAİR RIVÂYETLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Sesinin gür ve güzel¹⁸ olmasının yanında Hz. Peygamber'in nazik bir ses tonuna sahip olduğu da belirtilmiştir.¹⁹ Hz. Peygamber'in sesinin gürlüğü ve güzelliğini ifade eden rivayetler şunlardır:

Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah güzel sesli bir peygamberin sesini güzelleştirerek (nağme yaparak) okuduğu Kur'an'ı dinlediği kadar hiçbir şeyi dinlemedi.”²⁰

Berâ b. Âzib'den gelen rivayette ise şöyle denilmektedir: “Rasulullah yolculukta yatsı namazının ilk iki rekâtından birinde “ve't-tini ve'z-zeytûni” sûresini okudu. Berâ şöyle devam etti: “Ondan daha güzel sesli (okuyanı) ve daha güzel namaz kıldıranı dinlemedim.”²¹

Velid b. Mugîre bir gün Hz. Peygamber'in yanına geldiğinde Hz. Peygamber ona Kur'an okumuştur. Velid b. Mugîre onun bu okuyuşundan çok etkilenmiş ve duygulanmıştır.²² Hz. Ömer daha Müslüman olmadan evvel Hz. Peygamber'in yaptığı Kur'an tilâvetini dinlediğini ve bundan çok etkilendiğini ifade etmiştir.²³ Yine Hz. Peygamber'in tilâvetinden onu dinleyen cinlerin de etkilendikleri zikredilmiştir.²⁴

Amr b. Abese'nin Müslüman oluşunda Hz. Peygamber'in gerçekleştirdiği Kur'an tilâveti ve Mescid-i Haram'da sesli olarak okuduğu tehlil nidâlarının da etkili olduğu vurgulanmıştır.²⁵

Ahnes b. Şerik, Ebu Süfyan Sahr b. Harb, Amr b. Hişam ve Ebu Cehil gibi müşrikler, Hz. Peygamber'in Mekke'de evinde yaptığı Kur'an tilâvetini gizlice dinlemişler ve bu tilâvetten oldukça etkilenmişlerdir.²⁶

¹⁸ Mehmed Zihni Efendi, *el-Hakâyık mimmâ fi'l-Camii's-Sağîr ve'l-Meşârik minel- Hadis* (İstanbul: 1310/1892), 139-140; Ayrıca bk. Canan, 8/350-351.

¹⁹ Köksal, *İslam Tarihi*, 1-2/149.

²⁰ Buhâri, “Fedailü'l-Kur'an” 19; “Tevhid” 32, 52; Müslim, “Müsâfirin” 232-233-234; Ahmed b. Şuayb Abdurrahman en-Nesâî, *Sünen* (Haleb: Mektebü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1986), “İftitah” 83; Muhammed b. İsâ Ebû İsâ et-Tirmizî, *Sünen*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, (ty), “Sevâbü'l-Kur'an” 17; Abdullah b. Abdurrahman Ebû Muhammed ed-Dârimî, *Sünen*, thk. Fuâd Ahmed Zümerlî (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407/1987), “Salât” 71; “Fedailü'l-Kur'an” 34; Ahmed Muhammed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1999), 2/271, 285.

²¹ Buhâri, “*Ebvâbu Sıfati's-Salât*” 38; *Müsned*, 5/354, Hadis no:22890; Benzer rivayet için bk. 5/355. Hadis no:22904

²² Köksal, *İslam Tarihi* 1-2/275.

²³ Köksal, *İslam Tarihi* 1-2/413.

²⁴ Köksal, *İslam Tarihi* 1-2/486-487.

²⁵ Köksal, *İslam Tarihi* 1-2/252-253.

²⁶ Köksal, *İslam Tarihi* 1-2/280-282.

Ukbe b. Amir'den gelen rivayette: “Bir yolculuğunda Peygamberimizle beraberdim. Şafak sökünce ezan okuyup kâmet getirdi. Namazda beni sağ tarafına aldı sonra da namazda Muavvizeteyn'i okudu. Namazı bitirdiğimde bana: ‘Nasıl okuduğumu gördün mü’ diye sordu. Ben: ‘Gördüm ya Rasulallah’ dediğimde ise bana: ‘Uyuyacağın ve uyandığın zaman bu ikisini oku!’ buyurdu.”²⁷ Hz. Peygamber'in burada ezan okuması da konumuz açısından önem arz etmektedir. Çünkü Hz. Peygamber müezzinlerin seslerinin gür ve güzelliğine önem vermiş, hatta müezzinlerin seçim ve tayini ile ilgili bizzat kendisi ilgilenmiştir.²⁸

Hz. Peygamber'in sesinin güzelliği ile ilgili İbn Kesir'in eserinde geçen başka bir rivayette ise şöyle denilmiştir: “Peygamberimiz güzel ve tatlı bir sese sahipti. Kur'an'ı tatlı bir edâ ile okurdu. Cübeyr b. Mut'im dedi ki; Rasulullah akşam namazında “vettini vezzeztun” sûresini okudu. Onun sesi kadar hoş bir ses işitmedim. Kur'anı tertil üzere okurdu. Nitekim Azze ve Celle olan Allah, ona böyle okumasını emretmişti.”²⁹

Hz. Peygamber'in sesinin özellikle gür ve coşkulu olduğunu ifade eden rivayetler de mevcuttur. Örneğin Hz. Peygamber sahâbîler ile beraber bağırarak telbiye okumuştur. Ebu Saîd el-Hudrî ve Câbir şöyle söylemişlerdir: “Biz Rasulullah ile birlikte hacc için avazımızın çıktığı kadar yüksek sesle telbiye getirerek (Mekke'ye) geldik.”³⁰

Târik b. Abdullah el-Muhâribî, Hz. Peygamber'in Zü'l-mecaz panayırında insanları en yüksek sesi ile bağırarak Allah'tan başka ilâh olmadığına ve kurtuluşun bunda olduğuna dair seslendiğini ifade etmiştir. Aynı hâdiselerin Mina'da da vuku bulduğu zikredilmiştir.³¹ Ayrıca Hz. Peygamber'in, Safa Tepesi'nden şehâdet parmaklarını kulaklarına tıkararak kabile kabile Kureyş'e seslenerek onları İslam'a davet ettiği de belirtilmiştir.³²

Hz. Peygamber'in terennüm ederek nağmelerle şiir okuyuşunu ve sesi- ni yükseltip alçalttığını ifade eden rivayet ise şöyledir: Berâ b. Azîb şöyle

²⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, çev. Hüseyin Yıldız (İstanbul: Ocak Yayınları, 2012), 12/296.

²⁸ Bk. Fatih Koca, “Peygamberimiz Hz. Muhammed'in Müezzinleri”, AÜİFD, 52/2, (2011), 291-310.

²⁹ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, çev. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2017), 6/398.

³⁰ Müslim, “Hac” 212.

³¹ Köksal, *İslam Tarihi*, 1-2/505-506.

³² Köksal, *İslam Tarihi*, 1-2/246.

dedi: “*Hendek kazarken Rasulullah’ı gördüm, bizimle birlikte omuzunda O da toprak taşıyordu. Karnının beyazlığını toprak bürümüştü. Bu esnada, ashâbı sevke getirmek için zaman zaman şöyle terennüm ediyordu: ‘Vallahi Allah olmasaydı hidayeti bulamazdık. Ne sadaka verir ne namaz kılardık. Üzerimize sekînet indir Allahum! Ayaklarımıza sebat ver Allahum! Müşrikler bize karşı azdılar. Fitne çıkarmak dilerler ama yandılar.’ Rasulullah bunları söylerken sesini yükseltiyordu.*”³³

Aynı hâdiseyi Enes b. Mâlik şöyle anlatmaktadır: “*Rasulullah Hendek’e ulaştı. Gördü ki Ensâr ve Muhâcir sabahın soğuk bir vakti hendek kazmaktaydılar. Hendek kazanların bu işi kendilerine bedel (karşılığı) yapacak köleleri yok. Onları vuran açlıklarını ve yorgunluklarını gördüğünde şiirimsi bir ifade terennüm ettiler: ‘Ey Allahum! gerçek hayat âhiret hayatıdır. Ensâr ve Muhâciri mağfiret buyur!’ Çalışanlar da Rasûlullah’a şöyle mukabele ettiler: ‘Biz Muhammed’e biat edenleriz. Hayatta kaldıkça cihad gayemiz.’*”³⁴

Bir diğer rivayette Hz. Peygamber’in başka bir zamanda yine şiir terennüm ettiğini görmekteyiz. Enes b. Mâlik anlatıyor: “*Rasulullah Medine’ye geldiği vakit, Medine’nin yüksek kısımlarında, Benî Amr İbni Avf olarak bilinen bir kabileye indi. Kabilenin yanında on dört gece boyunca kaldı. Sonra Benî Neccar’a haber gönderdi. Benî Neccar kılıçlarını kuşanmış halde geldiler. Şu anda ben Rasulullah’ı devesinin üzerinde, Ebu Bekr’i de terkisinde, Benî Neccar’ın ileri gelenleri etraflarını sarmış olarak görür gibiyim. Peygamberimiz Ebu Eyyûb el-Ensârî’nin evinin avlusuna yükünü indirdi. ‘Ey Benî Neccar, şu bahçenin ücretinde pazarlık edelim!’ buyurdular. Onlar ise: ‘Hayır!’ dediler. ‘Vallahi biz senden onun fiyatını istemiyoruz, Allah’tan istiyoruz.’ Bu arsada bazı yıkıntılar, müşriklere ait kabirler ve hurma ağaçları vardı. Rasulullah müşrik kabirlerinin kaldırılmasını, hurma ağaçlarının kesilmesini, harabelerin de düzlenip arazinin tesviyesini emretti. Hurma kütükleri direkler halinde mescidin kible tarafına dizildiler, kapının her iki yanı taşla örüldü. Müslümanlar, yapılan bu inşaat devam ederken şu sözleri terennüm ediyorlardı, Rasulullah da onlara katılıyordu: ‘Allahümme innehu lâ hayra illâ hayru’l-âhira fensuri’l-ensâra ve’l-muhâcira’*”³⁵

³³ Buhârî, “Megâzî” 29, “Cihad” 34, 161, “Kader” 16, “Temennî” 7; Müslim, “Cihad” 125.

³⁴ Buhârî, “Megâzî” 29, 33, 34, 110, “Fedâilu’l-Ashâb” 9, “Rikak” 1, “Ahkâm” 43; Müslim, “Cihad” 127; Muhammed b. İsâ Ebû İsâ et-Tirmizî, *Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, (ty), “Menâkıb” (3857).

³⁵ Buhârî, “Salat” 48, “Fezailu’l-Medine” 1, “Büyû” 41, “Vesâya” 27, 30, 34, “Menâkıbu’l-Ensâr” 46; Müslim, “Mesâcid” 9; Ebâ Dâvûd, “Salât” 12; Nesâî, “Mesâcid” 12. Sözlerin tercümesi: Ey Rabbimiz, ahiret hayrından başka hayır yok! Öyleyse Ensâr ve Muhâcir’e yardım et!

Hız. ÂiŖe'nin naklettiğine göre kendisine, Rasulullah'ın Ŗiirden birtakım Ŗeyler terennüm edip etmediği sorulmuŖtur, O da Ŗyle cevap vermiŖtir: “*Evet, İbn Revâha'nun Ŗiirini terennüm eder ve Ŗu mısraı okurdu: ‘Günler sana gafili olduğun Ŗeyler gösterecek, kendisine azık vermediğin kimseler sana haber getirecek.’*”³⁶ Hız. Peygamber'in Ŗiir terennüm ettiği diğer rivayetlerde de mevcut idi. Ancak buradaki mısraın farklı bir mısra olduğu da zikredilmiŖtir.³⁷

2. Hız. Peygamber'in Güzel Sesli Olanları Fark Ederek Algılaması

Güzel bir mûsikî kulağına sahip bir insan dinlediklerinin daha güzel olup olmadığı hususunda bir kanaat gösterebilmektedir. Güzel olanı genel anlamda her insan fark edebilir ancak güzeller arasında en güzelini seçebilme yetisi bazı insanlarda fitraten daha fazla geliŖmiŖtir. Bazıları evrendeki seslerin küçük tonlarını dahi algılama gücüne sahiptir. Türk müziğinde var olan koma (en küçük ses birimi) değerlerini bile fark edebilen ve diğer insanların kullaklarına oranla ok yüksek bir algılamaya sahip olan insanlar vardır ki bunlara “Absolute/Mutlak (algılama)” denilmektedir. Örneğin orkestra yöneten bir Ŗefin absolute olmasa da orkestrada yer alan vokal sesler ve enstrüman seslerinin eser esnasında yanlıŖ bir ses, ton ya da yanlıŖ bir komayı fark edip algılayabilmesi gerekmektedir. Bu tarz bir özelliğe sahip olmayanlar orkestra Ŗefi olamazlar. Hız. Peygamber'in kulağının absolute derecede bir algılamaya sahip olup olmadığını söyleyemesek de güzel sesler arasında en güzel sesi algılama bakımından bugünkü anlamıyla müzikal bir kulağa sahip olduğu ıkarımını yapabiliriz. Hız. Peygamber'in bu tür algılamasına örnek teŖkil edecek birkaç rivayeti sunmaya alıŖacađız.

Hız. Peygamber'in yirmi kadar kiŖiye ezan okutup dinlediği ve ilerinden Eb Mahzûre'nin sesini beğenerek ona ezan cümlelerini öğrettiği rivayet edilmektedir.³⁸ Eb Mahzûre'nin kendi rivayetinden: “..... bir grup insanla Huneyn dnŖ Peygamber ile karŖılaŖmıŖlardır. O sırada müezzin (Bilâl) ezan okumuŖ, Eb Mahzûre grubuyla birlikte durup okunan ezanı alaylı bir Ŗekilde yüksek sesle tekrar etmiŖlerdir. Allah Rasl bunu duyunca onları yanına ađırtmıŖ ve onlara: “*Yüksek sesini duyduğum hanginizdi?*” deyince Eb

³⁶ Tirmizî, “*Edeb*” 70; Canan, 8/202.

³⁷ Canan, 8/203.

³⁸ Muhammed İbn Mâce, *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrût: Dr'l-Fikr (ty), “*Ezân*” 2; Dârimi, “*Salât*” 6; Nesâi, Hadis No: 628; Canan, 16/629-630; Mustafa Sabri KkaŖı, “*Müezzin*” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (EriŖim 20.02.2023).

Mahzûre'yi göstermişlerdir. Sonra Rasulullah ona: “*Haydi kalk, ezan oku!*” demiş ve böylece ona ezanı öğretmiş, eline de bir kese gümüş verip Mekke'ye müezzin olmasını emretmiştir.³⁹

Başka bir rivayette Ebû Mahzûre: “Huneyn savaşı sonrası bir grup ezan sesini duyunca ezanı alaylı bir şekilde okumaya başladılar. Bunun üzerine Rasulullah, “*Bu insanlar arasından güzel sesli bir insanın ezan okumasını duydum*” diyerek onları yanına çağırttı. Sonra bize tek tek ezan okuttu. Ben onların sonuncusuydum. Ezan okuduğum zaman bana, “*Yanuma gel!*” dedi ve beni önüne oturttu, kâkülümü okşadı ve bana dua etti. Sonra da “*Git, Beytü'l-Haram'ın yanında ezan oku!*” dedi ve sonra ezan okumayı bana öğretti. Başka rivayetlerde kâmeti de öğrettiği belirtilmektedir. Rasulullah'ın Ebû Mahzûre'ye ezanı ayakta öğrettiği sonra bir kâse gümüş hediye verdiği, ellerini onun alınına koyduğu ve kendisine dua ettiği de zikredilmektedir. Bunun üzerine Ebû Mahzûre'nin Rasulullah'tan Mekke'de müezzinlik yapması için izin istediği, O'nun da bu görevi kendisine verdiği kaydedilmektedir. Diğer bir rivayette, Rasulullah'ın yirmi kadar insana ezan okutup aralarından sesi güzel olan Ebû Mahzûre'yi seçtiği ifade edilmektedir. Ayrıca Hz. Ömer'in Ebû Mahzûre'nin sesine hayran olduğu da kaydedilmektedir. Hz. Ömer, “*Ey Ebû Mahzûre! Sesin ne kadar yüksek, göbeğinin (karınzarının) patlamasından korkmuyor musun?*” diyerek hayretini ifade ettiği de belirtilmektedir.⁴⁰ Hz. Peygamber, grubun içerisinde bulunan diğer çocukların sesleri arasında Ebû Mahzûre'nin sesinin gür, güzel ve yüksek olduğunu fark etmesi, O'nun müzikal kulağının ve algılamasının yüksek derecede olduğunu göstermektedir.

Bu meseleye başka bir örnek ise şudur:

Bir defasında Hz. Hatice'nin kız kardeşi Hâle'nin Medine'de Hz. Peygamber'in hücre-i saâdetine girmek üzere izin istediğini içeriden duyan Hz. Peygamber, onun sesini ve izin isteme tarzını Hz. Hatice'nin sesine ve tavrına benzeterek heyecanlanmış ve “*Allahım, bu Huveylid kızı Hâle'dir!*” demişti. Bunun üzerine Hz. Âişe'nin bu sevgiyi kıskandığı da zikredilmiştir.⁴¹ Hz. Hatice'nin vefatından yıllar sonra Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'nin kız

³⁹ İmam Muhammed b. Muhammed b. Süleyman er-Rudânî, *Cem'ul-Fevâid min Câmi'il-Usûl ve Mecma'iz-Zevâid*, çev. Naim Erdoğan (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), 1/178.

⁴⁰ Muhammed İbn Sa'd, *Kitâbü'l-Tabakâti'l-Kebîr*, çev. Adnan Demircan (İstanbul: Siyer Yayınları, 2019), 6/115-122; İbn Mâce, “Ezân” 2; Dârimi, “Salât” 6; Nesâi, Hadis No: 628.

⁴¹ M. Yaşar Kandemir, “Hatice”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Erişim 20.02.2023). Ayrıca bk. Buhârî, “Umre”, 11, “Enbiyâ”, 45, “Menâkibü'l-Ensâr”, 20, “Nikâh”, 108, “Edeb”, 23, “Tevhîd”, 32; Müslim, “Fezâilü's-Sahâbe”, 69/71-78.

kardeşi Hâle'nin sesini Hz. Hatice'ye benzeterek hislenmesi, hatta kulaklarının kızarmasına sebep olması, O'nun bu algılamasına bir örnektir.

Bir diğer örnek ise ezan hâdisesidir. Hicretin birinci ya da ikinci yılında⁴² Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe'nin gördüğü rüya⁴³ ve Ömer b. Hattab'ın da aynı rüyayı gördüğünü söylemesi⁴⁴ üzerine Hz. Peygamber “*Bu inşâallah hak, sâdık bir rüyadır*”⁴⁵ buyurmuş ve Abdullah b. Zeyd'e ezan lafızlarını Hz. Bilâl'e öğretmesini, Hz. Bilâl'in de bu lafızlarla ezanı okumasını emretmiştir.⁴⁶ Hz. Peygamber'in ezanı, rüyayı görenlere değil de Hz. Bilâl-i Habeşî'ye okutması düşündürücüdür. Hz. Bilâl'in sesinin gür ve güzel olduğu bilinmektedir.⁴⁷ İhtimaldir ki Hz. Peygamber, Hz. Bilâl'in sesini daha önceden dinlemiş ve bundan etkilenmiş olabilir. Bazı araştırmalarda Habeşlilerin seslerinin güzel olduğuna, seslerini iyi kullandıklarına ve şarkılar söylediklerine dair bilgiler aktarılmaktadır.⁴⁸ Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber “*Ezan Habeşîlere aittir*”⁴⁹ buyurarak Habeşlilerin seslerinin güzelliklerine vurgu yapmış, böylece ezanın güzel ve gür sese sahip olan insanlar tarafından okunmasını istemiştir diyebiliriz. Hz. Peygamber'in müezzinlerde aradığı özellikler, güzel sesli olmaları ve yeterli derecede mûsikî kabiliyeti barındırmalarıdır.⁵⁰ Bu ve bunun gibi pek çok örnek Hz. Peygamber'in hayatında mevcuttur. Bu örneklerden Hz. Peygamber'in sesler arasında en güzel sesi seçip algıladığı, en güzel sesli olanlara İslâm'ın şîârı olan ezanı okuma gibi görevler verdiği ayrıca o seslerden etkilendiği hatta güzel sesli olanlara ayrı bir ihtimam gösterdiği de aşikârdır.

42 Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (Beyrût: Dâru'l-Cil, 1411), 2/159; Ebu'l-Fidâ İsmâil İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1988), 3/283-284; Canan, 8/349; İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: DİB Yayınları, 2007), 146.

43 Muhammed b. Abdillâh b. Yahya İbn Seyyidi'n-Nâs, *Uyûnu'l-Eser fî Funûni'l-Meğâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer* (Beyrût: Müessesetü İzziddîn li't-Tıbbâ ve'n-Neşr, 1986), 1/269.

44 Zeynuddîn Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif ez-Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, çev. Ahmed Naim (Ankara: DİB Yayınları, 1988), 2/556; İbn Hişâm, 2/149-151.

45 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Hadis no: 16477, 26/400.

46 İbn Hişâm, 3/41. Medine'de ilk ezânı Hz. Bilâl, Mekke'de ilk ezânı Habîb b. Abdurrahmân, Medine'de ilk Cuma ezânını Ubâde b. Sâmî, Mısır'da minâre üzerinden ilk ezânı okuyan Şurahbil b. Âmir'dir. bk. Eyüp Sabri Paşa, *Mir'ât-ı Haremeyn*, sad. Cihan Okuyucu (İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1986), 157.

47 Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Sema*, 14.

48 Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Sema*, 90.

49 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Hadis no: 8761, 14/368.

50 Fatih Koca, “Peygamberimiz Hz. Muhammed'in Müezzinleri”, *AÜİFD*, 52/2, (2011), 306.

Sonuç

İnsanın en güzel şekilde yaratıldığı gerçeği hem Kur'an'da hem de hadislerde açıkça zikredilmektedir. Ayrıca diğer mahlûkat ile kıyaslandığında üstün özellikleri olduğu bilimsel veriler ile de ortaya konulmaktadır. Bu üstünlük, nitelik bakımından ele alındığında gelişime açıktır ancak işlevsel özellikleri yenilenmediği sürece kısır bir döngüde hapsolmaya mahkûmdur. İnsan uzuvlarının gelişimi fiziksel aktivite ile sağlanırken insan sesinin gelişimi ise güzel konuşma, güzel ses ile nağmeler seslendirme, güzel sesi ayırt edebilme ve bu sesleri bir ahenk etrafında toplayabilme yetisini kazanmakla mümkündür.

İnsanın fıtratında duyma ve ses çıkarma yetilerinin olması her insanın doğal olarak güzel konuşabileceği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda her biri birer insan olan peygamberler de güzel seslidir. Peygamberlerin bir kısmı güzel sesi bir tebliğ aracı olarak kullanmış ve gönderilmiş olduğu toplumu bu yöntemle etkilemiştir. Hz. Peygamber ise güzel sesli peygamberlerin son temsilcisi olmuş, sosyal ve dini yaşantısında bu özellikleri en güzel şekilde temsil etmiştir.

Öncelikle Hz. Peygamberin sesinin güzelliği, onu dinleyenler tarafından hayranlık belirten ifadelerle tanımlanmıştır. Buradan hareketle Hz. Peygamber'i "güzel sesli" olarak ifade edebiliriz. Hz. Peygamber, sesi güzel olanları tespit etmiş ve onlara çeşitli görevler tevdi etmiştir. Bu ise Hz. Peygamber'in müzik kulağının olduğunu göstermektedir. Son olarak Hz. Peygamber'i bu alanda tarif ederken hem kendi ses icrasına hem de güzel icra edilen sese verdiği değer göz önüne alındığında "Güzel sese önem ve değer veren, güzel sesli bir peygamberdir" cümlesini kullanmak yerinde olacaktır.

Kaynaklar/References

- Basrı, Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî. *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kübrâ*. çev. Musa Kazım Yılmaz. İstanbul: Siyer Yayınları 2019.
- Birişik, Abdulhamit. *Kıraat İlmî ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 2018.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdillâh. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Mustafâ Dib el-Buğâ. Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1087.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman Ebû Muhammed. *Sünen*. thk. Fuâd Ahmed Zümerlî, Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.
- Eyüp Sabri Paşa, *Mir'ât-ı Haremeyn*. sd. Cihan Okuyucu. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1986.
- Feyzü'l Furkân*. çev. Hasan Tahsin Feyizli. İstanbul: Server Yayınları, 1. Baskı, 2018.
- Hanbel, Ahmed Muhammed. *Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1999.

- İbn Abdірabbih. *el-Ikdü'l-Ferid*. çev. Musa Kazım Yılmaz. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.
- İbn Ebî Şeybe. *Musannef*. çev. Hüseyin Yıldız, İstanbul: Ocak Yayınları, 2012.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1411.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1988.
- İbn Kesir. *el-Bidâye ve'n-Nihâye (Büyük İslam Tarih)*. çev. Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2017.
- İbn Mâce, Muhammed. *Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrût: Dâru'l-Fikr (ty). Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Müezzin". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Aksiklopedisi. Erişim 20.02.2023.
- İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kübrâ*, (yy. ty).
- İbn Sa'd, Muhammed. *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2019.
- İbn Seyyidi'n-Nâs Muhammed b. Abdillâh b. Yahya. *Uyûnu'l-Eser fi Funûni'l-Meğâzi ve's-Şemâil ve's-Siyer*. Beyrût: Müessesetü İzziddîn li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1986.
- Kandemir, M. Yaşar. "Hatice". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Aksiklopedisi. Erişim 20.02.2023.
- Koca, Fatih. "Peygamberimiz Hz. Muhammed'in Müezzinleri". *AÜİFD* 52/2 (2011).
- Köksal, Mustafa Asım. *İslam Tarihi*. İzmir: Işık Yayınları, 2008.
- Mehmed Zihni Efendi, *el-Hakâyık mimmâ fi'l-Camii's-Sağîr ve'l-Meşârik mine'l-Hadîs*. İstanbul:1892.
- Öz, Mustafa. "Kurrâ". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 15.03.2023.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb Abdurrahman. *Sünen*. Haleb: Mektebü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 1986.
- Nisabürî, Ebu'l-Hüseyin Müslim İbn Haccâc el-Kuşeyrî. *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1988.
- Rudânî, İmam Muhammed b. Muhammed b. Süleyman. *Cem'u'l-Fevâ'id min Câmi'i'l-Usûl ve Mecma'i'z-Zevâ'id*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- Sarıçam, İbrahim. *Hız Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: DİB Yayınları, 2007.
- Sicistânî, Süleymân b. el-Eş'as Ebû Dâvûd. *Sünen*. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, (ty.).
- Şengül, Murat – Baskın, Sami. Etkinliklerle Hafta Hafta Sözlü Anlatım. Ankara: Nobel Yayınları, 2016.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. Sevre. *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*. Beyrut: Dâru'l-Hadîs, 1988.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. Sevre. *Sünen*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, (ty).
- Zebîdî, Zeynuddîn Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*. Ankara: DİB Yayınları, 1988.

